
Notarii publici în Transilvania medievală. Cazul Bistriței în perspectivă comparativă

Livia-Ioana POTOP

Doctorand,
Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca
livia.potop@ubbcluj.ro

Rezumat: Articolul își propune atragerea atenției asupra activității notariale din Bistrița la începutul secolului al XVI-lea, având ca scop inițierea unei analize pornind de la sursele disponibile în arhive, dar care până în prezent au fost prea puțin cercetate în studiile dedicate oficiului notarilor publici din Transilvania medievală. Materialul investigat reflectă profilul juriștilor, rețele de legătură și interacțiunile cu membrii comunității, elemente care pot ajuta la reconstrucția parcursului medieval bistrițean. Printre cei șase notari identificați (dintre care patru sunt originari din Bistrița, iar doi dintre aceștia sunt din Brașov, respectiv Austria/Slovenia), se remarcă și Lucas Duerner, profesionist juridic ilustrativ mobilității epocii, din a cărui activitate notarială de ca. 20 de ani s-au păstrat peste 40 de documente și pe care, în 1520, îl găsim și la Bistrița. Prezența acestuia la Bistrița ridică semne de întrebare cu privire la parcursul său profesional și la relațiile pe care le avea în acest centru urban. Cele 10 documente notariale emise la Bistrița în primele trei decenii ale secolului al XVI-lea și astăzi păstrate în aceeași colecție arhivistică intrigă la o cercetare care să depășească sfera legală și care să încerce reconstituirea trecutului unei comunități printr-un tip de sursă folosit în Evul Mediu mai ales în instanțele de judecată.

Cuvinte cheie: notar public, Bistrița, comunitate, remunerare, rețele de legătură, document notarial, Transilvania.

Notaries Public in Medieval Transylvania. The Case of Bistrița in Comparative Terms

Abstract: The article seeks to shed light on the notarial activity in Bistrița in the early 16th century and to initiate an analysis of the archival sources that have largely remained unexplored in the studies of notaries public in medieval Transylvania. The documents reveal the profile and background of the jurists, their networks of relationship, and interactions with community members, elements that contribute to the reconstruction of Bistrița's medieval history. Among the six notaries identified (of which four are originally from Bistrița, and two of them are from Brașov

and Austria/Slovakia), Lucas Duerner stands out as a legal professional illustrative of the mobility of the era. From his outstanding activity of ca. 20 years in Transylvania there were preserved over 40 documents. While in 1520 we also find him in Bistrița, Lucas's presence here raises questions about his professional career and the relationships he had in this urban centre. That being the case, the 10 notarial documents issued in Bistrița in the first three decades of the 16th century and now preserved in the same archival collection intrigues a research that goes beyond the legal sphere and attempts to reconstruct the past of a community through a type of source used in the Middle Ages especially in courts of law.

Keywords: notary public, Bistrița, community, payment, network of interaction, notarial documents, Transylvania.

Cadru general: Notariatul public

Instituția notariatului public a avut un rol important în autentificarea și formalizarea practicilor juridice medievale de-a lungul spațiului european, conținutul documentelor urmând liniile directe ale jurisdicției grațioase și aspecte ale dreptului public. Difuzarea instituției de-a lungul continentului a fost una inegală, puternic influențată de realitățile locale (de exemplu: nivelul de educație al comunității, necesitatea de emiteră a documentelor etc.); în ciuda variațiilor regionale care s-au reflectat în profilul notarilor, instrumentele pe care aceștia le-au emis au verificat autenticitatea declarațiilor pe care le-au încorporat, juriștii beneficiind de încredere față de comunitate și instanțele de judecată. Pentru a fi emise și a avea valoare probatorie în contexte legale, documentele notariale respectau formularul italian de redactare și organizare a textului. Astfel de cunoștințe de elaborare a documentelor și de drept erau accesate de notari prin studiul universitar, notarii transilvăneni fiind identificați în matricolele universităților europene la care se preda *ars notarialis*, unii dintre aceștia reușind să finalizeze parcursul universitar și astfel să dobândească titlu academic.¹

Cu toate că subiectul oficiului notarilor publici din Transilvania a beneficiat de o atenție limitată în literatura de specialitate, contribuțiile fundamentale de până acum oferă puncte de reper esențiale pentru studiile actuale. Cercetările în acest domeniu au fost inaugurate la începutul anilor 1980 de către Sándor Tonk și continuate începând cu anii 2010 de către Adinel C. Dincă care a reluat și dezvoltat această direcție de analiză.

1 Mai multe despre notarii publici și oficiul acestora în Transilvania medievală în: Tonk 2019, pp. 7–134; Dincă 2017, pp. 35–52; Dincă 2020, pp. 77–106; Dincă 2021, pp. 249–286, <https://rime.cnr.it/index.php/rime/issue/view/42/44>, accesat în data de 28.11.2023; Dincă 2022a, pp. 347–373; Dincă 2022b, pp. 104–134.

Activitatea notarială în Bistrița

Cercetările asupra istoriei activității notariale în Transilvania medievală indică faptul că majoritatea notarilor și-au desfășurat activitatea între 1500–1540, în ciuda numărului redus de instrumente care au supraviețuit în arhive, exceptând puținele înregistrări ale colecțiilor de documente provenite de la notari cu activitate intensă în zonă (de exemplu: cazul din prima jumătate a secolului al XVI-lea al notarului public Lucas Duerner).

Conform listei nominale publicată în 1980 de Sándor Tonk² și extinsă în 2020 de Adinel C. Dincă³, pentru aceeași perioadă au fost înregistrați 103 notari, dintre care 17% erau autohtoni și 19% de origine străină⁴. În baza acestor cercetări reiese că în Bistrița au activat 6 notari: 3 locali (Melchior, fiul lui Laurencius Lyeb din Bistrița⁵; Andreas, fiul lui Iohannes Beuchel din Bistrița⁶; Laurentius Kopperer din Bistria⁷) și 1 din Dipșa, jud. Bistrița-Năsăud (Thomas Angorinus, fiul lui Iohannis Angorini din Dipșa⁸), 1 dinafara Transilvaniei (Lucas Duerner Hainburg an der Donau/Haimburg, Austria sau Hamburg/Brezovička, Slovacia⁹) și 1 originar din Brașov (Blasius, fiul lui Laurencius Salicide din Brașov¹⁰). Din încercarea de a crea profiluri pentru acești juriști, a reieșit că notarii identificați ca fiind autohtoni din Bistrița au parcurs și finalizat studiile universitare la Viena [Austria], Siena [Italia], Köln [Germania], Cracovia [Polonia], unde au dobândit titlurile de *artium liberalium baccalaureus* și *artium trivium magister* prin care aceștia se identifică în cadrul subscripției¹¹. Mai mult, pentru a își putea exercita atribuția, notarii erau numiți în funcție de autoritatea papală și/sau imperială; în cazul celor patru notari din Bistrița aceștia au primit numirea de la ambele autorități. Totodată, în ceea ce privește funcțiile suplimentare pe care le putea avea un notar public, cei din Bistrița au fost înregistrați și ca notari ai orașului.

Cu privire la cei doi notari din Brașov și Austria/Slovacia, nu se cunoaște, la acest moment, dacă există date care să ateste frecventarea unei universități, la nivelul subscripțiilor aceștia neidentificându-se cu titlu academic. Totuși, este foarte probabil ca Lucas și Blasius să fi urmat cursurile universitare pentru o perioadă limitată de timp, ulterior abandonându-le și intrând în ucenicie la un notar cu experiență de la care au deprins practica notarială. Astfel de situații nu reprezintă cazuri izolate, practica abandonării studiilor formale

2 Tonk 2019, pp. 115–133.

3 Dincă 2020, pp. 85–104.

4 *Ibidem*, p. 84.

5 *Melchior natus Laurencii Lyeb de Bistricia*.

6 *Andreas natus Iohannis Beuchel de Bistricia*.

7 *Laurentius Kopperer ex Bistricia*.

8 *Thomas Angorinus natus Iohannis Angorini Dypsensis*.

9 *Lucas Duerner Haynburgensis/de Haynburga*.

10 *Blasius natus Laurencii Salicide de Corona*.

11 Dincă 2020, pp. 86, 93, 96, 102.

care presupuneau un efort financiar, în favoarea unui învățământ prin ucenicie, fiind o alternativă pentru dobândirea cunoștințelor necesare activității de notar. Cu privire la numirea în funcție, cei doi notari publici au fost împuterniciți de ambele autorități, respectiv papa. Literatura de specialitate îl plasează pe Blasius ca notar public în Bistrița între 1516–1518, fără alte precizări despre funcții suplimentare¹²; în ceea ce îl privește pe Lucas, acesta s-a remarcat printr-o carieră de aproximativ 20 de ani, desfășurată în mai multe zone din Transilvania, printre care și Bistrița.

În total, cei șase notari au emis la Bistrița 10 documente, păstrate astăzi în original, copii simple și copii moderne simple, la Arhivele Naționale ale României din Cluj, în fondul Primăriei Orașului Bistrița, seria I. În general starea de conservare a documentelor este una bună, unul dintre acestea fiind restaurat¹³. Subiectele documentelor sunt diverse și includ autentificări de acte¹⁴, întocmirea¹⁵/întărirea¹⁶ testamentelor, consemnări privind litigii¹⁷ sau înțelegeri dintre persoane¹⁸, o transcriere a două scrisori regale¹⁹, o confirmare a unui drept de moștenire²⁰ și o desemnare a unui reprezentant legal²¹. Un aspect interesant al acestor surse este structura introductivă, care pe lângă invocația standardizată, formula de adresare și datare și enumerarea martorilor, conține locul emiterii, uneori cu precizări foarte exacte ale coordonatelor spațiale²². Astfel de cazuri sunt întâlnite și în cadrul documentelor emise la Bistrița, unde notarii au consemnat că le-au emis în proximitatea bisericii Sf.

12 *Ibidem*, p. 87.

13 ANCJ, FPOB, Seria I, Nr. 335.

14 ANCJ, FPOB, Seria I, Nr. 335 (1502.IX.18-XII.18) [Notarului Laurentius i se solicită autentificarea unui testament]; ANCJ, FPOB, Seria I, Nr. 698 (1524.VII.23) [Melchior din Bistrița autentifică decizia privitoare la două hotare].

15 ANCJ, FPOB, Seria I, Nr. 338 (1502.XI.8) [Laurentius Kopperer din Bistrița autentifică testamentul lui Martin din Biertan, preot în Unirea]; ANCJ, FPOB, Seria I, Nr. 1139 (1531.V.25) [Thomas Angorinus întocmește testamentul lui Thomas Jo].

16 ANCJ, FPOB, Seria I, Nr. 563 (1518.IX.18) [Notarul Blasius din Brașov întărește testamentul lui Gaspar Tezaurarul, cetățean al orașului Bistrița].

17 ANCJ, FPOB, Seria I, Nr. 590 (1520.V.9) [Notarul Lucas Duerner consemnează soluționarea unui litigiu legat de maeștrii croitori și cojocari].

18 ANCJ, FPOB, Seria I, Nr. 670 (1522.XII.1) [Notarul Melchior consemnează acordul dintre văduva lui Valentin Kugler și Cosma, cizmar din Cluj, cu privire la bunurile rămase de la fratele lui Valentin Kugler, Martin].

19 ANCJ, FPOB, Seria I, Nr. 483 (1513.V.17) [Notarul Blasius din Brașov transcrie două scrisori regale ale lui Vladislav II din 18 octombrie 1491 și Ladislav V din 15 mai 1455, despre drepturile și libertățile croitorilor din Bistrița]

20 ANCJ, FPOB, Seria I, Nr. 539 (1516.XII.17) [Notarul Andrei din Bistrița adevărește cazul moștenirii dintre Valentin Kugler și cumnatul acestuia].

21 ANCJ, FPOB, Seria I, Nr. 667 (1522.XI.18) [Notarul Melchior din Bistrița, emite un act notarial prin care fostul jude al Bistriței, Toma Pello, îl împuternicește pe Petru Kyss, pentru a îl reprezenta în contexte juridice].

22 Tonk 2019, pp. 90–91.

Nicolae (de exemplu: în poarta bisericii, în cimitirul acesteia) și în locuințele unor particulari (de exemplu: casa lui *Thomas Pellioni*, *Thomas Barbitonsor*).

Lucas Duerner

Amintit anterior, parcursul profesional al lui Lucas Duerner merită o discuție suplimentară. Până la acest moment originile sale rămân incerte, cercetările plasându-l fie în Hainburg an der Donau/Haimburg [Austria], fie în Hamburg/Brezovička [Slovacia]. Acesta a fost cleric al diecezei de Passau și împuternicit în funcție de autoritatea papală. În perioada 1502²³–1522 acesta și-a desfășurat activitatea profesională în Bistrița, Brașov, Sibiu, Mediaș, Puschendorf [Bavaria, Germania] și Valchid. Totodată, a îndeplinit și funcția de notar al capitlului sibian (1505, 1507, 1508, 1513), al orașului Sibiu (1515–1520), al capitlului brașovean (1513), iar spre finalul vieții a fost membru al consiliului orășenesc din Brașov (1522)²⁴. De-a lungul carierei de itinerant, în 1520 îl găsim pe Lucas la Bistrița unde emite un document referitor la soluționarea unui litigiu dintre meșterii croitori și cojocari²⁵. Conform practicii italiene de redactare a instrumentelor notariale, pentru ca un document să aibă valoare probatorie și legală în instanțele de judecată, acesta trebuia autentificat de către notar prin subscripție și signet, elemente obligatorii care conferă autenticitate înscrisului²⁶. Cu toate acestea, în cazul documentului emis în 1520 la Bistrița notarul nu și-a aplicat signetul. Astfel, poate fi vorba despre o copie simplă²⁷, fără efecte juridice, textul fiind cel mai probabil produs pentru a servi scopurilor interne ale beneficiarului, fiind o soluție rapidă pentru reproducerea informației dintr-un original, la care se putea reveni în funcție de necesitate, fără a se deteriora în vreun fel documentul original²⁸.

Ceea ce îl diferențiază pe Lucas Duerner de ceilalți notari din Bistrița (și din Transilvania) este mobilitatea remarcabilă (care reiese din cumulul funcțiilor pe care le-a ocupat în anii de activitate) și producția documentară (din care se mai păstrează 42 de instrumente, astăzi în diverse contexte arhivistice: Arhivele Naționale ale României din Sibiu, Cluj, Brașov, Biblioteca Batthyaneum etc.). Din comparațiile cu alți notari locali/străini care au activat

23 Cele mai timpurii documente notariale păstrate de la notarul Lucas Duerner: ANSB, fond Episcopia Bisericii Evanghelice C.A. din Transilvania, Colecția de documente episcopale, Nr. 43 (1502.IV.26); ANSB, fond Magistratul Orașului și Scaunului Sibiu, Colecția de documente medievale, Seria UV, Nr. 1873 (1502.IV.26).

24 Literatura de specialitate care îl menționează pe Lucas Duerner: Zimmermann 1885, pp. 529–578 [în special pp. 532, 565; Tonk 2019, pp. 95, 99, 110, 122; Tonk 1996, pp. 709–715; Dincă 2020, pp. 82, 93–95; Dincă 2015, pp. 11–86 (în special pp. 61–63).

25 ANCJ, FPOB, Seria I, Nr. 590 (1520.V.9).

26 Tonk 2019, pp. 92–95.

27 Duranti 1989, pp. 19–21; Gallo 2024, pp. 72–74.

28 Härtel 2011, pp. 28–29.

în aceeași perioadă în Transilvania, documentele care s-au păstrat de la acesta depășesc cu mult media generală de ca. 2 acte/notar (raport care pare a fi prezent și în cazul Bistriței).

În baza materialului documentar păstrat, vizavi de perioada de activitate a notarului la Bistrița se pot înainta ipoteze. Una dintre acestea este că Lucas nu a petrecut la fel de mult timp în ambianța Bistriței²⁹, precum în Sibiu (unde ocupă funcția de notar public și notar al orașului) sau Brașov (unde a fost identificat cu diferite funcții, într-adevăr pe perioade mai scurte³⁰). Cu toate acestea, o comparație a activității acestuia în diferitele centre urbane din Transilvania ar fi extrem de interesantă, analiză din care pot rezulta date suplimentare care să completeze profilul său profesional, care să evidențieze relația dintre notar și comunitate și posibile rețele de legătură (cu cine interacționa notarul în diverse zone și dacă se poate observa un tipar în acest sens?).

Un exemplu care extinde analiza asupra remunerării/răsplătirii unui notar de către comunitate este cel al lui Thomas Angorinus³¹ despre care se cunoaște că în 1531 emite un testament la Bistrița. Documentul a făcut subiectul cercetării doamnei Lidia Gross care subliniază, printre altele, rolul notarului ca executor testamentar, implicat în mod direct în organizarea funeraliilor. Pentru contribuția sa, notarul a fost remunerat de către testator cu un cal împreună cu harnașamentul acestuia³². În acest caz, notarul Thoma îndeplinește două funcții: cea de emitent a documentului și cea de persoană implicată în buna desfășurare a funeraliilor. Ceea ce face lucrurile și mai interesante este analiza bunurilor lăsate moștenire de către testator: în cele mai multe dintre cazuri, nobilul a lăsat moștenire câte un cal persoanelor pe care le considera apropiate (însă nu membrilor familiei) sau aceleora la

29 Din corpul de documente păstrate de la Lucas Duerner doar actul din 9 mai 1520 este păstrat în același fond arhivistic precum cele ale notarilor care au emis la Bistrița. Prin urmare, la acest moment se poate presupune că notarul s-a aflat în Bistrița doar în anul 1520, probabil după ce și-a încheiat activitatea ca notar al orașului Sibiu. Teoria rămâne deschisă, identificarea unor alte documente decât cele inventariate deja, care să îl plaseze la Bistrița pentru mai mult timp fiind posibilă.

30 Lucas Duerner apare ca fiind mult mai activ la Sibiu, decât la Brașov; totuși, o legătură mai strânsă cu Brașovul poate rezulta din signetul notarului a cărui organizare artistică este similară cu însemnul heraldic al Brașovului (trunchiul de copac, rădăcinile, coroana). Pentru notarii publici nu era neobișnuit să adopte elemente artistice cu referire la locul natal/ocupațiile tatălui; nu a fost cazul lui Lucas Duerner, a cărui origini deși sunt incerte, nu sunt transilvănene. O posibilă explicație pentru preluarea din însemnele orașului este obținerea titlului de cetățean al Brașovului (demonstrație aflată încă în lucru). Sandor Tonk oferă, de asemenea, explicații referitoare la signetul notarului, în Tonk 2019, p. 95.

31 În acest studiu, doamna Lidia Gross lansează ipoteza conform căreia notarul Thoma ar fi cedat în decursul aceluiași an. Argumentația este susținută pe baza însemnării din 1531 (*post mortem Thome notarii*), din Registrul de socoteli al orașului (1531–1537); mai mult, în 17 august 1531 este redactat testamentul unei văduve de către locțiitorul notarului Thoma. Gross 2011, pp. 207–222.

32 *Ibidem*, p. 212.

care se referea cu recunoștință. Având în vedere că Thoma notarul a fost și unul dintre cei trei executori testamentari (alături de judele orașului și Stephanus Zanthus³³), o ipoteză ar fi că bunurile au fost dăruite în funcție de poziția socială a primitorului (ceea ar justifica de ce judele a primit un cal mai mare), dar și de legătura pe care legatarul o avea cu testatorul (probabil ca notarul să fi fost un apropiat al nobilului, având în vedere dubla atribuție). Ultima ipoteză ar reieși din frecvența cu care s-a acordat câte un cal *cum attinencis* persoanelor despre care se lasă de înțeles că aveau o legătură mai strânsă cu nobilul (de exemplu: confesorul, Francisc—singurul slujitor despre care se spune că i-a fost devotat³⁴, Stephanus Zanthus etc.). Dacă ipotezele de la acest moment se vor verifica și cu alte cazuri, iar calul și harnașamentul nu reprezintă o metodă uzuală de răsplată pentru un serviciu prestat, atunci se poate interpreta că modalitatea de remunerare aleasă de nobil reflectă apropierea dintre acesta și notar. Până atunci, testamentul din 1531 analizat de doamna Lidia Gross, constituie un exemplu relevant al legăturii dintre comunitate-notar, evidențiind modul în care erau răsplătiți notarii de către comunitate/beneficiari.

Utilitatea demersului

Pe baza profilurilor realizate pentru fiecare dintre acești notari, reies două grupuri: cei autohtoni din Bistrița, cu studii universitare finalizate, împuterniciți de ambele autorități, de la care s-au păstrat 8 documente și cei externi, care nu au titluri academice și de la care s-au păstrat doar câte un document emis la Bistrița. Activând în primele trei decenii ale secolului al XVI-lea, este foarte probabil ca toți cei 6 notari să fi fost contemporani și să se fi cunoscut între ei, ceea ce ar face extrem de interesant de urmărit dacă există legături în acest sens care să reiasă din acte, dacă există cazuri de persoane care apar în mod repetat în documentele din Bistrița, ce indică sursele despre relația dintre beneficiari și notari și cum erau aceștia din urmă recompensați³⁵. În plus, deschiderea unei astfel de direcții de cercetare—a instrumentelor notariale emise în Bistrița, poate scoate la iveală date suplimentare despre profilul juriștilor și individualii care apelează la serviciile unui notar în secolul al XVI-lea³⁶.

33 Primește, de asemenea, un cal *cum attinencis*. Conform doamnei Lidia Gross, acesta apare în Registrele de socoteli ale orașului (1526–1530) ca fiind plătit periodic; nu sunt menționate date despre activitatea sa profesională. *Ibidem*, p. 209.

34 Nobilul face o distincție în acordarea bunurilor între slujitori, care primesc 18 florini (aferenți unei datorii) și Francisc, care primește un cal. *Ibidem*, p. 212.

35 În acest sens se va avea în vedere consultarea registrelor de socoteli ale orașelor, unde ar putea fi găsite date despre plățile notarilor.

36 Până la acest moment, printre cei identificați ca apelând la serviciile notarilor din Bistrița se numără un fost jude al Bistriței (Toma Pellio), castelanul cetății Ieciu (Thomas Jo), preotul din Unirea (Martin din Bistrița), un cetățean al orașului Bistrița (Gaspar Tezaurarul), Valentin Kugler și văduva sa, Barbara etc.

În acest context, cariera impresionantă a lui Lucas Duerner în Transilvania, indiferent de cât de puțin/mult timp s-a aflat în ambianța Bistriței, servește ca element de comparație, notarul fiind un personaj contrastant în rândul membrilor instituției și ridicând o serie de întrebări precum:

- Există diferențe în modul în care este răsplătit un notar local față de unul străin (în acest caz cei dinafara Bistriței)?
- A fost comunitatea mai predispusă să apeleze la serviciile unui notar străin, decât la cele ale unui notar autohton? Ar putea fi acesta un motiv pentru care s-a păstrat o cantitate documentară atât de mare de la Lucas Duerner³⁷?
- Este acest notar un membru reprezentativ grupului din care provine sau este o excepție?

În consecință, se are în vedere o sursă scrisă care poate fi abordată dincolo de semnificația de act legal ce reflectă jurisdicția grațioasă, cercetarea acestor instrumente notariale de la Bistrița putând scoate la iveală date relevante despre comunitate și diferitele interacțiuni prezente în cadrul acesteia.

Bibliografie

Surse de arhivă

- ANCJ, FPOB Arhivele Naționale ale României, Serviciul Județean Cluj, *Fond Primăria Orașului Bistrița*, Seria I, Nr. 335, 338, 483, 539, 563, 590, 667, 670, 698, 1139.
- ANSB, EBE Arhivele Naționale ale României, Serviciul Județean Sibiu, *Fond Episcopia Bisericii Evanghelice C.A. din Transilvania, Colecția de documente episcopale*, Nr. 43.
- ANSB, MOSS Arhivele Naționale ale României, Serviciul Județean Sibiu, *Fond Magistratul Orașului și Scaunului Sibiu, Colecția de documente medievale*, Seria UV, Nr. 1873.

Literatură de specialitate:

- Dincă 2015 Adinel C. Dincă, „Scrieri autografe în Transilvania medievală: de la cele mai timpurii mărturii, până în secolul al XVI-lea”, în Susana Andea *et al.*, *Autographa et signaturae Transilvaniae, Argonaut Symphologic Publishing*, Cluj-Napoca: Gatineau, 2015, pp. 11–86.
- Dincă 2017 Adinel C. Dincă, „Notarii publici în Transilvania Evului Mediu Târziu: premise ale receptării unei instituții juridice”, în Susana Andea, Adinel-Ciprian Dincă (editori), *Exercițiul scrierii în Transilvania medievală și premodernă*, Cluj-Napoca/Gatineau: Argonaut/ Symphologic Publishing, 2017, pp. 35–52.

37 Fără îndoială, prezența lui Lucas Duerner în mai multe zone din Transilvania (și înafara ei) a creat un context prielnic emiterii de documente; cu toate acestea, poate fi mobilitatea sa singura explicație pentru emiterea și păstrarea în arhive a unui volum considerabil de documente?

- Dincă 2020 Adinel C. Dincă, „Das öffentliche Notariat bei den Siebenbürger Sachsen im Mittelalter. Ein aktualisierter Überblick”, în *Arbeitskreis für Siebenbürgische Landeskunde: Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde* 43, 2020, pp. 77–106.
- Dincă 2021 Adinel C. Dincă, „Mentalità e pratica legale ai confini dell’Europa latina medievale: notai pubblici in Transilvania (XIV-XVI secoli)”, în Gemma T. Colesanti, Daniel Piñol-Alabart, Eleni Sakellariou (redattori), *RiMe. Rivista dell’Istituto di Storia dell’Europa Mediterranea*, 9/I, 2021, pp. 249–286, accesibil la adresa: <https://rime.cnr.it/index.php/rime/issue/view/42/44>, accesat în data de 28.11.2023.
- Dincă 2022a Adinel C. Dincă, „Il ritratto di un notaio pubblico della Transilvania tardomedievale: Urbanus Petri de Stynawia († ca. 1471). Aspetti sociali, legali e paleografici”, în Denise Dezzina, Dino Puncuh (redattori), *Giustizia, istituzioni e notai tra i secoli XII e XVII in una prospettiva europea. In ricordo di Dino Puncuh*, Genova: Società Ligure di Storia Patria, 2022, pp. 347–373.
- Dincă 2022b Adinel C. Dincă, „A Biographical Sketch of an Itinerant Notary Public: Valentinus Demetrii de Tirnauia (active 1425-1465)”, în *Studia Historica Tyrnaviensi*, vol. XXII, Trnava, 2022, pp. 104–134.
- Duranti 1989 Luciana Duranti, „Diplomatics: new uses for an old science”, în *Archivaria*, vol. 28, 1989, pp. 7–27.
- Gallo 2024 Federico Gallo, *Diplomatics: the science of reading medieval documents: a handbook*, Milano: Milano University Press, 2024.
- Gross 2011 Lidia Gross, „Testamentul și funeraliile lui Thomas Jo, castelanul cetății Ieciu (1531)”, în Dumitru Țeicu, Rudolf Gräf (editori), *Itinerarii istoriografice: studii în onoarea istoricului Costin Feneșan*, Cluj-Napoca: Centrul de Studii Transilvane, 2011, pp. 207–223.
- Härtel 2011 Reinhard Härtel, *Notarielle und kirchliche Urkunden im frühen und hohen Mittelalter*, Wien: Böhlau Verlag, 2011.
- Tonk 1996 Sándor Tonk, „Die Notariatsurkunden und die Notarszeichen in Siebenbürgen”, în Peter Ruck (ed.), *Graphische Symbole in mittelalterlichen Urkunden. Beiträge zur diplomatischen Semiotik*, Sigmaringen: Jan Thorbecke Verlag, 1996, pp. 709–715.
- Tonk 2019 Sándor Tonk, „A középkori közjegyzőség Erdélyben [Instituția notariatului public în Transilvania Medievală]”, în *Studia Notarialia Hungarica*, XXVI, Budapesta: Közjegyzői Akadémiai Kiadó, 2019, pp. 7–134.
- Zimmermann 1885 Franz Zimmermann, „Chronologische Tafel der Hermannstädter Plebane, Oberbeamte und Notare in den Jahren 1500 bis 1884”, în *VerArch*, 19, 1885.